

ВАНИНА СУМРОВА

**ЖЕНАТА В СЪВРЕМЕННОСТТА – ЕЗИКОВ ПОГЛЕД
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ НОВИТЕ ФЕМИНАЛНИ ИМЕНА
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК)**

VANINA SUMROVA

**MODERN WOMAN FROM THE VIEWPOINT OF LANGUAGE
(BASED ON NEW FEMALE AGENT NOUNS
IN BULGARIAN LANGUAGE)**

(Abstract)

The article presents a picture of modern woman the way it is articulated in the new female terms for professions and social roles. For terms relating to professional or other activity or to political or religious conviction it proposes a detailed thematic classification that indicates the domains where women exert influence. Other new terms characterise women according to their features, peculiarities and qualities and express society's attitude towards them. Many of the terms indirectly reveal the flaws of modern society. Thus, the new female agent nouns document their epoch and display a picture of today's women that is radically different from that of the past.

Keywords: lexicology, neologisms, female agent nouns, linguistic culturology

Годината 1989 се оказа повратна за цялостния живот у нас. Като се има предвид връзката между езика и обществото, това доведе и до промени в езика ни, които засегнаха главно неговата лексика (появиха се стотици нови думи) и функционирането му (разговорната реч нахлу в езика на медиите и дори в официалното публично общуване). (По тези въпроси има многобройни публикации.)

Установено е, че създаването на новата лексика в българския език е продиктувано от две причини: първо, необходимост от назоваване на всичко ново в живота, и второ, потребност от преназоваване – експресивно или по-кратко – на съществуващ денотат (Пернишка 2003; Пернишка 2009; Лексикология 2013). Така лексикалните изменения в езика ни днес са отражение както на новата реалност, така и на новото езиково съзнание на социума (Бояджиев 1995; Пернишка 2009; Лексикология 2013).

Антропоцентричният характер на езика изобщо определя значимо място в него на имената за лица. Сред новата субстантивна лексика точно тези названия заемат най-голямо място. В тази група попадат и имената за лица жени¹. Проблем на настоящата статия е образът на жената в съвременността, отразен в новите феминални названия².

Тематичната класификацията на новите имена за лица жени очертава съвременните области, в които жената намира изява. Названията на лицата жени според тяхното професионално или друго занимание или дейност са многобройна група сред разглежданата нова лексика. На основата на съществуващи вече класификации – на неологизмите изобщо (Благоева 2006; Пернишка 2009; Лексикология 2013) или, в частност, на новите имена за лица (Пернишка 2003), както и на новите имена за лица жени (Сумрова 2011), новите феминативи може да се класифицират по-изчерпателно в следните тематични кръгове:

1. Политика: *политичка, министърка, президентка, премиерка, депутатка, евроминистърка, ексдепутатка, консулка, омбудсманка, парламентаристка, конгресменка, губернаторка, антиглобалистка, антитайптовка, атлантическа, бесепарка, седесарка, ендесевейка, депесарка, нововремка, атакаджийка, атакистка, герберка, съпартийка* и мн. др.

2. Икономика: *бизнесменка, бизнесдама, банкерка, сарафка, дилърка, дистрибуторка, акционерка, инвеститорка, мениджърка, приватизаторка, логистичка, макроикономистка, микроикономистка* и др.

3. Техника, електронни технологии: *компютърджийка, софтуеристка, админка, сисадминка, информатичка, нетаджйяка, интернавтка, интернетка, форумка, форумджийка, блогърка, чатаджийка, чатърка, нетохолчка* и др.

4. Спорт: *жокейка, голмайсторка, реферка, сумистка, футболистка, биатлонистка, боксьорка, кикбоксърка, параванеристка, бобслеистка, сноубордистка, скейтърка, скейтбордистка, стрелкиня, гребкиня, хърделистка, скачачка, бадминтонистка, байкърка, яхтдама, разпределителка* и десетки други.

5. Медицина (традиционна и алтернативна): *ирисодиагностичка, имунологка, имплантоложка, акупунктуристка, апитерапевтка, шокотерапевтка, хромотерапевтка, цветотерапевтка, ароматотерапевтка, музикотерапевтка, психотерапевтка, гладолечителка, биолечителка, биоенерготерапевтка, алтернативничка, хомеопатка, кинезитерапевтка, логопедка, екстрасенска* и др.

6. Наука и образование: *антроположка, богословка, теоложка, философка, уфоложка, вирусоложка, диетоложка, маркетинголожка, циганоложка, парапсихоложка, китаистка, синоложка, скандинавистка, деканка, магистрантка, бакалавърка, ученка* и др.

7. Военна, полицейска, охранителна и под. дейност: *ефрейторка, подполковничка, офицерка, лейтенантка, сержантка, подводничарка, гвардейка, кадетка, курсантка, рейнджърка, войничка, снайперистка, военнослужеща, новобранка, запаснячка, телохраниелка, бодигардка, охранителка*

телка, полицайка, катаджийка, зоополицайка, екополицайка, антимафиотка, антитерористка, фейсконтролка, митничарка.

8. Изкуства/музика: *диджейка, фолкпевица, фолкаджийка, блусарка, рокерка, рокаджийка, рейвърка, рапърка, металистка, металка, беквокалистка, блускитаристка, трашарка, трансърка, етноизпълнителка, хипхопърка, хипхопадджийка, хитаджийка, групарка, ударнячка, маестра, галеристка, импресарка* и мн. др.

9. Съдебна система: *нотариуска, следователка, прокурорка, магистратка, съдийка, дознателка, детективка.*

10. Екология: *еколожка, агроеколожка, екоактивистка, екозащитничка, екоинспекторка, биофермерка.*

11. Медии: *новинарка, бетанка, радиодама, теледама, телеводеца, радиоводеца, телевизионерка, телевизионистка, кримирепортерка.*

12. Религия: *сциентоложка, йеховистка, муунистка, мормонка* и др.

13. Развлечения: *шоуменка, шоугърла, шоудама, пилонджийка, пилонаджйика.*

14. Гадателство: *хороскопистка, нумероложка, тароложка, контактьорка.*

15. Мода, фризьорство и под.: *мис, миска, моделка, фотомоделка, букерка, стилистка, бижутерка, визажистка, татуистка* и др.

И граматиките на българския език, и различни изследвания отразяват, че названията на лица жени се образуват главно от мъжкородови съществителни имена за лица мъже и представляват техни корелати. С оглед на това посочените групи нови феминативи са показателни в две отношения. От една страна, тези от тях, образувани от мъжкородово неологично съответствие, доказват, че новите професии, занимания и под. или новата политическа, партийна, религиозна и др. ориентация и принадлежност са сфери, в които присъства и жената, т.е. тя е активна участничка в тях. От друга страна, съществуват професионални области, в които присъствието на жените не е от днес. Именно тези нови феминални имена, производни от отдавна съществуващи в езика ни мъжкородови имена, фиксират не нова професия, а това, че референтите в тези случаи са получили езиков израз, т.е. че е налице необходимост от подобни женскородови названия.

Друга тематична група, отнасяща се само за лица жени³, е тази на „най-древната професия“: *компаньонка, колгърла, сексгърла, магистралка, магистраладжийка, хотелка, пиацаджийка, сексработничка, секструженичка, секструженица, сексробиня, труженичка, робиня, пеперуда, пеперудка, парфюмче.* (Повече за названията от тази група – вж. Сумрова 2011; Стаменов 2011.) Както се вижда, тук се включват твърде много номинати (последните пет от които са резултат на вторична номинация). Това може да се обясни със следните фактори: 1. „профилирането“ на „работните“ места налага и разнообразие на номинатите; 2. неограниченото навлизане в медиите на теми табу (Брезински 1995; Проблеми 1996; Виденов 2001 и др.); 3. евфемизацията като средство за издигане на

ранга на „професията“ по скалата на престижността (повече за този тип евфемизация по отношение на други професии – вж. Крисин 1994).

Възникването на лексема *рогоноска*⁴ като корелат (не само формален, но и семантичен) на съществителното *рогоносец* „изравнява“ езиково двата пола в две отношения – пряко: и двата пола могат да „имат рога“, т.е. потърпевши са при семейна изневяра, и косвено: и двата пола могат да бъдат субекти на тази изневяра, т.е. „да слагат рога“.⁵ За сравнение: при наличието на лексема само в м.р. „ролята“ да изневерява се отрежда единствено на жената, докато мъжът е този, който не изневерява – факт, който не отговаря на действителността, но пък отразява „как идеите за отношението на половете се транспонират в езика“ (Пенчева 1998: 212).

Множество названия се отнасят изобщо за сексуалния живот – за прояви, качества, сексуална насоченост на назованото лице: *секспартньорка, сексманиачка, сексоманка, сексохоличка, сексатлетка, сексоператорка, секстуристка, сексучителка, сексапилка, сексимволка, сексбогиня, сексидолка, секслъвица, секстерминаторка, обратна, транссексуална, лесбодама, педерасткиня, гейка, хомофилка*. Наличието на многобройни сексуални връзки на жената се „сигнализира“ от лексемите *донжуанка* и *мъжемелачка*. Причините за номинативното разнообразие тук, от една страна, отново са свързани с падането на табута (изобщо, не само в медийния дискурс) и със засиления интерес към тази тематика, а от друга – с „общата склонност на младите поколения към лек и приятен живот“ (Пернишка 2009: 49). Така и тази група имена, породена от променената действителност, се превръща в показател за времето. Сходна е и групата названия, отнасящи се до порнобизнеса: *порноактриса, порногърла, порнокралица, порнопродуцентка, порнодепутатка*. Те косвено отразяват сферата на порноиндустрията. Последното съществително индиректно отвежда и в друга сфера, в която според представите ни от близкото ни минало присъствието на подобни личности (депутатка – бивша порноактриса) беше не само недопустимо, но и немислимо.

Немалко нови феминативни лексеми от редица тематични групи показват различни страни от живота на днешната жена. Така например синонимните лексеми *шопингхоличка, шопохоличка, ониманка, магазинохоличка, магазиноманка*, както и *моладжийка*, назовават нова страст на жената от съвременното ни – пазаруването заради самото пазаруване – и едновременно с това показват сменената ценностна система у нас. Когато пък страстта да се пазарува е вид „терапия“ срещу стреса, тогава тези лексеми издават друга страна от ежедневието на съвременната жена.

Многото лексеми, образувани със суфиксоидите *-манк(а)* и *-холичк(а)* или с *маниачка* като втора съставна част на сложни (или съставни – според различните автори) думи очертават това, към което съвременната жена е прираствена: *ароматоманка, блогоманка, графитоманка, еротоманка, маркоманка, меломанка, ониманка, сексоманка, телеманка, хероиноманка; интернетохоличка, нетохоличка, пазарохоличка, рабо-*

тохоличка, сексохоличка, шопингхоличка, шопохоличка; бингоманиачка, денсманиачка, дискоманиачка, екоманиачка, екигънманиачка, латиноманиачка, киберманиачка, рейвманиачка, ретроманиачка, ролерманиачка, техноманиачка, трансманиачка, фитнесманиачка, фолкманиачка, хаусманиачка, чалгаманиачка, чатманиачка, шопингманиачка, Потър маниачка. Най-много лексеми назовават пристрастяването на жената към пазаруването, към интернет и към различните музикални направления и стилове.

Други от новите феминативи отразяват общественото внимание към представителките от определени прослойки и под. Лексемите *хайлайф-дъжийка, хайлафка, хайдама, хайжена* говорят за твърде големия интерес на социума към жената от висшето общество (под което днес се разбират известни (и богати) личности от политическия живот, шоубизнеса и изобщо попкултурата), а оттук – и за едно променено общественото внимание у нас, насочено вече към друг тип слоеве от обществото и към техния начин на живот.

Присъствието на жените от малцинството (подразбира се – циганското) на обществената сцена също намира отражение в няколко нови лексеми: *ромка, мургава, мургавелка, смугла.*

Появата на много нови феминативи със значение ‘съпруга или интимна приятелка на лицето, назовано с произвеждащата основа’, което е или високопоставено, или важно (по някаква причина) за социума, говорят за социалната роля на назованите с тях лица жени и отново за интереса на обществото към тях: *президентшиа, премиершиа, депутатшиа, дипломатшиа, сенаторшиа, канцлершиа, амбасадоршиа, митничаршиа, селекционершиа, милионершиа, мутреса, мутрафонка.*

Множеството феминални названия за подрастващите девойки – *тийн-ейджърка, тийнка, юношка, пуберка, пубертетка* косвено подчертават значението на тази възраст, така и важноста на това субектите да бъдат назовани според пола си.

Установено е, че имената за лица характеризират референтите според техни действия, прояви, постъпки, качества, състояния, черти на характера, отношения към другите и т.н.⁶. Ето защо една част от новите феминативи (освен посочените по-горе) представят лицата жени именно в такива аспекти. Тук попадат имена като *гелка* (‘момиче, тийнейджърка, което използва много гел за оформяне на прическата си’), *перхидролка* (‘изрусена (като с перхидрол) жена’ – РНДБЕ), *силиконка* (‘жена, части на тялото на която (обикн. бюстът) са увеличени със силикон чрез пластична операция’ – РНДБЕ), *небрежарка, костюмарка, аутсайдерка, безработничка, безпаричница, безхаберничка, боклучка, помиярка, въздухарка, инфантилка, непукистка, нервачка, психарка, сбърканячка, задръстенячка, заплеска, тежкарка, всезнайка, перфекционистка, свежарка, рамбовка, терминаторка* и др. Вижда се, че лексемите представят лицата жени като носители на разнотипни активни или пасивни признаци, качест-

ва, свойства, отнасящи се до външния вид, психическото или емоционалното състояние, социално-икономическото положение, поведението, личностните качества и др. Друга особеност на тези имена е, че те са и оценъчни, поради което са и стилистично маркирани. При повечето от тях оценката е с отрицателен знак – отразяват негативно оценявани от социума качества, черти на характера и поведението, действия, място в обществото на назованото лице или външния му облик. Оценката може да е и с обратен знак – така е при имената за положителна оценка, каквито тук са имена като *перфекционистка*, *свежарка*, *рамбовка*, при които дадени качества, умения, характеристики на лицето са оценени позитивно.

Неологичната лексика неизбежно представя и отрицателните страни на нашето съвремие (Пернишка 2005; Пернишка 2009; Лексикология 2013), свързани с определени дейности, прояви, черти и с лицата, техни вършители или носители. Новите феминативи показват, че „героите на нашето време“ не са само мъже, но и жени. Следвайки Пернишка (Пернишка 2005 и 2009), може да отделим следния кръг от лексеми, назоваващи „героините“ на днешното общество: *рекетърка*, *трафикантка*, *хакерка*, *суте-нърка*, *взломаджийка*, *поръчкаджийка*, *екотерористка*, *фараонка*, *гас-трольорка*, *каналджийка*, *килърка*. Сред тази група отчетливо се открояват „деятелките“ от наркобизнеса: *куриерка*, *наркокуриерка*, *наркопласърка*, *наркотърговка*, *наркодилърка*, *наркоразпространителка*, *наркобоска*, *наркобаронка*. Вижда се, че става въпрос за жени, занимаващи се с престъпни деяния – с незаконна дейност или дори с бизнес, който е извън закона, както и извършващи тежки престъпления.

Лексеми пък като *компроматаджийка*, *корупционерка*, *далаверистка*, *халтураджийка*, *парашутистка*, *връзкарка*, *шуробаджаначка* отчетливо сигнализират за други отрицателни (в морален аспект) явления в съвременното общество и за това, че и жените са техни субекти.

Лексемите *наркоманка*, *дрогаджийка*, *дрогарка*, *хероиноманка*, *херинозависима*, от една страна, а от друга – *комунарка* са свидетелство за съществуваща язва в съвременното общество, засегнала и двата пола, както и за наличието на възможност за излизане от този порочен кръг.

Масовото обедняване на населението, ниските заплати, високите, за по-голямата част от обществото, цени на пазара на движимо и недвижимо имущество, както и фактът, че често днес жените се превръщат в глава на семейството, „прозират“ в лексемите *кредитоискателка* и *кредитополучателка*. На другия полюс на обществото са лицата, назовавани с лексемата *реститутка*.

В заключение – неологизмите са показателни и за различни явления от действителността, и „за манталитета и за някои морални ценности на новата езикова личност. Нашият съвременник, представен чрез неологизмите, които въвежда, е доста различен от този в миналото – и по-далечно, и по-скорошно“ (Пернишка 2009: 50). Това се отнася и за новите феминални названия. В тях прозира образът на съвременната жена, представена с ней-

ните професионални занимания, с политическата, религиозната или сексуалната ѝ ориентация, с интересите и пристрастяванията ѝ. Названията отразяват също различни черти, особености, качества на съвременната жена и отношението на социума към тях, както и интереса към представителки от определени обществени групи. Имената са показателни и за язвите на съвременното общество като цяло. Те са доказателство за това, че сред „героите на нашето време“, от една страна, и сред потърпевшите, от друга, са и жените. В езиков аспект пък тази лексика „застава“ срещу маскулинизацията и доказва необходимостта жените да бъдат назовавани с отделна женскородова лексема.

БЕЛЕЖКИ

¹ Изследването е част от дисертационен труд, базиран върху 1200 единици.

² Новите феминални названия, или феминативи, тук включват лексикални и семантични неологизми, както и okazjiонализми.

³ Едно изключение бележи „мъжко“ присъствие – лексемата *жиголо*.

⁴ Ето един пример: След смъртта на (...) съпругата му (...) открива в стар куфар потресавачи любовни писма на мъжа си. Вдовицата, извън себе си от ярост, звъни на семеен приятел. „Да знаеш, моят Мито въртял любов с една шафрантия“, оплакала се *рогоноската*. М. Гигова, Шепот от стари дантели, София, 2014, ИК Арос, с. 165.

⁵ За сравнение – този отговарящ на действителността факт присъства и в тълкуванието на първото значение на фразеологизмите **слагам/слож** (**поставям/поставя, турям/туря**) **рога** *някому* ‘изневерявам на съпруга (съпругата) си’ (БТР), докато в тълкуванието (приемаме, че е точно) – описателно и синонимно – на фразеологизма **имам рога** ‘за мъж – жена ми ми е изневерила; рогоносец съм’ (РБЕ, т. 6) езиковата асиметрията при отразяване на „ролите“ на двата пола остава.

⁶ Най-изчерпателната и детайлна класификация на класа имена за лица е на Белоусова (Белоусова 1989).

ЦИТИРАНИ РЕЧНИЦИ

БТР – *Български тълковен речник*, IV преработено и допълнено от Д. Попов издание, София, Наука и изкуство, 1994.

РНДБЕ – Пернишка, Ем., Благоева, Д., Колковска, С. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*. София, Наука и изкуство, 2010.

ЛИТЕРАТУРА

Белоусова 1989: *Белоусова, А.* Имена лиц и их синтаксическите свойства. – В: Слово и граматическите закони на езика. Имя. Москва, Наука, с. 131–205.

Благоева 2006: *Благоева, Д.* Неологизмите в съвременния български език. – В: Български език и литература, № 6, с. 16–25.

Бояджиев 1995: *Бояджиев, Т.* Динамични процеси в лексикалния състав на българския език. – В: Българистични студии. София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 7–17.

Брезински 1995: *Брезински, Ст.* Евфемистична перифрастична синонимика на специфична лексика в съвременния ни печат. – В: Проблеми на социолингвистиката, т. 4, Социолингвистика и комуникация. София, „Проходка и Качармазов“, с. 206–209.

Виденов 2001: *Виденов, М.* Ориентализмите и жаргонизмите – единствено възможни средства за колоквиализацията на днешния книжовен български език. – В: Проблеми на българската разговорна реч. Т. 5. Велико Търново, Фабер, с. 25–32.

Крисин 1994: *Крисин, Л.* Эвфемизация в современной русской речи. – В: Русистика – Берлин, № 1–2.; <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-94.htm>

Лексикология 2013: *Крумова-Цветкова, Л., Благоева, Д., Колковска, С., Пернишка, Ем., Божилова, М.* Българска лексикология и фразеология, т. 1, Българска лексикология. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.

Пенчева 1998: *Пенчева, М.* Човекът в езика. Езикът в човека. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

Пернишка 2003: *Пернишка, Ем.* Структурни и семантични особености на новите имена за лица в българския и чешкия език (1990–2000). – В: *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině (90. léta 20. století)*. Praha. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, s. 5–18.

Пернишка 2005: *Пернишка, Ем.* Съвременни явления и отношения в огледалото на българския език. – В: Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 541–551.

Пернишка 2009: *Пернишка, Ем.* Новата лексика в българския език – огледало на съвременния обществен живот. – Наука, № 6, с. 46–52.

Проблеми 1996: Проблеми на социолингвистиката, т. 5, Езикът и социалните контакти. София, Делфи.

Стаменов 2011: *Стаменов, М.* Съдбата на турцизмите в българския език и българската култура. София, Изток–Запад.

Сумрова 2011: *Сумрова, В.* Динамика при назоваването на лица жени в съвременния български книжовен език през последното десетилетие на ХХ век. – В: Студии по лексикология. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 99–170.

✉ *Гл. ас. Ванина Сумрова*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
primma@mail.bg

✉ *Assist. Prof. Vanina Sumrova*

Department for Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin”
Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria
primma@mail.bg